

**SEMANTIC MUTATIONS OF TECHNICAL-SCIENTIFIC TERMS: METONYMY,
SIMILE, OXYMORON AND ANTONOMASIA**

Maria-Camelia MANEA, Constantin MANEA
University of Pitești

Abstract: *The aim of the present paper is to illustrate and concisely analyse the usage importance of those terms that have, mainly in the last decades, emerged through semantic neology in the idiom of the media in this country. It specifically focuses on metonymy, simile, oxymoron and antonomasia, the import of which is certainly rather modest, both numerically and typologically, if compared to the part held by metaphor – the principal mechanism through which semantic extensions and semantic “migration” from one lexical and referential field to another manifests itself. Starting from the distinction between denominative and stylistic neology, the paper provides quotations from Romanian written media materials of the last 16 years or so, all including instances of “sense deviation”. The conclusion is that a great proportion of these terms stand a good chance of being accepted by the common vocabulary of the language, since they are largely perceived as less outmoded / eroded by use, which ultimately proves the increasingly permeable character of the borders between the various functional varieties of the language. Their final effect is that of overall internationalization and re-Latinization, as well as pervasive modernization of the lexicon of contemporary Romanian.*

Keywords: *semantic neology, common vocabulary, modernization*

1. Fenomenul, foarte frecvent în presa actuală, al **mutațiilor** de ordin semantic, se constituie într-unul dintre procedeele cele mai creative și viguroase de îmbogățire și înnoire a posibilităților de expresie proprii limbii. E de remarcat faptul că acest gen de inovații lingvistice nu alterează semnificatul, situându-se numai la nivelul semnificatului – motiv pentru care, de multe ori, se înregistrează și folosiri improprie în raport cu contextul sau cu referentul.

Acest fenomen nu este izolat și în nici în caz nu e specific limbii române, el fiind înregistrat și în alte limbi europene de cultură. Complexitatea acestui aspect rezidă nu numai în bogăția faptică și tipologică, ci și în faptul că, adesea, este dificil de stabilit o distincție clară între mutații semantice „reale” și aparente. Pe de altă parte, există și numeroase „efemeride” lexicale, termeni „mutanți”, creați ad-hoc în presă și care nu mai supraviețuiesc, dispărând după o perioadă mai degrabă scurtă, ori termeni care nu se bucură de popularitate de la bun început, nepunându-se nici măcar problema „aclimatizării” lor, a adoptării lor de către uzul mai larg al vorbitorilor limbii române familiarizați cu limbajul folosit de mass media.

Se disting, în mod cu totul prioritar, **extinderile** de sens, în primul rând prin modificarea domeniului de referință (de ex. *a capota, a catapulta, a demara, a lansa, poluare*, etc.), proces în care, nu de puține ori, sensurile nou introduse tind să elimine din exprimarea obișnuită cuvintele omoloage aparținând fondului lexical principal al limbii române (de ex. verbul *a se acutiiza* (folosit în sens figurat) pentru *a se înrăutăți / agrava*) – mulți astfel de termeni devenind veritabile clișee neologice, de tipul lui *a implementa*, termen atât de în vogă azi.

Dacă procesul de **migrare** a unor termeni dintr-un domeniu de referință înspre altul (de ex. „*paranteze muzicale*”, „*produs muzical*” etc.) este de esență metaforică (apogeul întrebunțării resemantizate – în majoritatea cazurilor figurate – a termenilor

tehnico-științifici fiind atins prin folosirea **metaforei** (tehnico-științifice), procedeu pe drept cuvânt considerat drept cea mai productivă modalitate de îmbogățire semantică azi – de ex. „o gură de oxigen”, „a lua temperatura locală” etc.), mutațiile semantice având la bază metonimia, comparația, oximoronul și antonomasia ocupă un loc mai modest din punct de vedere numeric, dar în nici un caz mai puțin însemnat din punct de vedere tipologic.

2. Dat fiind specificul analizei pe care ne-am propus-o, vom încerca în continuare să realizăm o clasificare a termenilor tehnico-științifici asimilați de limba comună din perspectiva distincției *neologie denominativă* vs. *neologie stilistică*, propusă de Louis Guilbert în volumul său *La créativité lexicale*.¹

2.1. În limba română – ca și în limba franceză de altfel – **neologia denominativă** se manifestă în primul rând din nevoia de a desemna un nou referent; acest fenomen are drept consecință majoră faptul că ajută la dezvoltarea sensurilor noi, denominative, care în esență conservă un așa-numit **nucleu semantic**, regăsit în plan paradigmatic, dar ignoră anumite seme periferice, astfel încât, în plan sintagmatic, sunt eliminate unele restricții de ordin contextual-stilistic, relaționate sensului inițial al termenului. Sensul nou-apărut își află justificarea, în principal, în *funcția preponderent comunicativă* a discursului de tip publicistic.

2.2. **Neologia stilistică** se manifestă prin situarea pe un plan secundar a valorii referențiale a termenului – instituită prin intermediul funcțiilor expresivă și conativă ale limbii. Principalele modalități de realizare a noilor sensuri fac recurs la metaforă, metonimie, antonomază / antonomasie sau modificări ale conotației.

2.2.1. **Metonimia**, deși are un aport mult mai puțin însemnat – comparativ cu metafora – la îmbogățirea vocabularului uzual cu termeni de proveniență tehnico-științifică, este unul dintre procedeele care merită atenție pentru faptul că are drept rezultat generarea de noi sensuri în context. După cum o arată și numele (<gr. *metonymia*), această figură de stil se bazează pe „contiguitatea logică dintre obiecte”². Prezentăm spre ilustrare câteva exemple extrase din presa românească actuală:

coloană vertebrală (cu sensul de „postură, poziție verticală (tipică unei stări de spirit optimiste)“): „Orice mi s-ar întâmpla, vocea mamei îmi îndreaptă **coloana vertebrală**.” (în articolul *Corespondențe din străinătate* din *Formula As*, anul XV, nr. 671 (23), 13-20 iunie 2005, p. 18, col. 3). Metonimia pornește aici de la relația *parte a corpului – postură specifică*.

forță, tehnică: „Nu numai spiritul ginteii, dar și reala detașare în toate clasamentele valorice a unor jucători de profil (altoi de istețime, supremația **tehnicii** asupra **forței brute**) alimenta această accepțiune tradițională” (articolul *Duelul Gică-Gică*, în *Ziua*, anul III, nr. 472, 6 ianuarie, 1996, p. 9, col. 1). Prin metonimie (bazată pe relația de contiguitate dintre planul însușirilor abstracte și cel al manifestărilor concrete) în acest context, se sugerează superioritatea inteligenței, a efortului organizat asupra elementului înzestrat nativ cu putere, dar lipsit de inteligență.

suflet, șaiabă: „Medicina înseamnă și ritual, nu doar tehnică, ea nu lucrează *cu șaiabe*, ci *cu suflete*. (*Radiografia săptămânii – Dr. Creangă, muma pădurii*, în *Adevărul*, nr. 4727, 14 septembrie 2005). Efectul metonimiei este potențat, aici, de folosirea contrastului puternic între termenii aflați într-o relație de contiguitate bazată pe raportul „*domeniu-instrument specific de lucru*”.

¹ Librairie Larousse, Paris, 1975, pp. 40-42.

² Vezi *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, de Gh. N. Dragomirescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975, p. 164.

2.2.2. Comparația:

În cazul comparației, analogia care se face între sensurile celor doi termeni care intră în relație este cât se poate de transparentă, marcată literal, prin particula comparativă – așa cum se poate remarca în exemplele de mai jos:

„Pretextul unora dintre cei ce colecționează cu grijă, *ca într-un insectar malefic*, incidente cu asemenea agitatori diversioniști – unii ajunși în parlament! – ori cu derbedei și hoji de drumul mare, profanatori de biserici, cimitire și odoare, constă în temerea că „trecutul se poate repeta”. (*Accente / Mesaje din Israel...*, în *Adevărul*, nr. 3901, 11 ianuarie 2003);

„(...) este atât de scurt, încât apare un fenomen de oboseală de un tip aparte, *asemeni unui acumulator* care nu mai ajunge niciodată să se încarce integral.” (*Adevărul*, nr. 4080, 11 august 2003);

„Am exprimat un punct de vedere extras din realitățile românești, avansând și o propoziție despre critic *ca un catalizator* al relației necesare dintre teatru și actualitate, relație ce se cere privită în medierile și meandrările sale (...)” (în articolul *Actualitatea culturală – O săptămână în Portugalia din Libertatea*, anul 2, nr. 239, 2-3 octombrie 1990, p. 3, col. 1);

„Escadronul morții poate fi, *asemenea unui bumerang*, chiar „*asasinul*” guvernării socialiste.” (*România liberă*, nr. 1450, 4 ianuarie, 1995, articolul *Afacerea Gal, Furtună politică la Madrid*, p. 15, col. 4);

„*Ca pe bandă rulantă*, noi și noi promoții de tâlhari minori primesc botezul cazierului.” (în articolul *Ferentarii – un Bronx românesc* din *Național*, nr. 277 din 14 mai 1998, p. 3, col. 1);

Un ziar care a intrat ca un buldozer pe piața presei (titlu de articol din *Evenimentul zilei*, anul II, nr. 190, 9 februarie 1993, p. 6);

„Mafia este *asemenea unui organism biologic*, capabil să se regenereze, așa cum crește din nou coada retezată a unei șopârle.” (articolul *Multinaționalele crimei*, în *Adevărul*, nr. 1456, 7 ianuarie 1995, p. 7, col. 1);

„Sunt *ca niște aparate defecte*. Au carcasă lucioasă, dar circuitele interioare sunt debile. Demnitarii puterii ascund o alarmantă pană de motor, în spatele caroseriei.” (în articolul *Acești bolnavi care ne guvernează* din *Național*, nr. 278 din 15 mai 1998, p. 1, col. 1).

Ceea ce este foarte interesant e faptul că, în limbajul presei actuale, s-a ajuns ca descrieri de lucruri „naturale” (obișnuite) să fie făcute apelându-se la o imagistică – de tip analogic-comparativ – inspirată din lumea tehnicii: „Poate cea mai puternică senzație (...) este forma de avion (sau de pasăre) în care a fost construit orașul. Într-adevăr, Axa Monumental este **fuselajul**, iar celelalte două, Norte și Sur, zone ce cuprind toate ambasadetele, formează aripile.” (în articolul *Noua capitală a Braziliei – Brasilia* din *Magazin internațional*, nr. 604, 4–10 mai 2005, p. 9, col. 4).

2.2.3 Oximoronul:

Ca figură de stil, oximoronul reunește, într-o exprimare sudată, două noțiuni care se află într-un evident contrast; etimologia cuvântului este grăitoare... și frapantă (*oxys* „ascuțit, înțepător, picant, isteț, inteligent” + *morós* „prost(ănac), năuc”), confirmând definiția de dicționar a termenului: „asocierea ingenioasă în aceeași sintagmă a două cuvinte care exprimă noțiuni contradictorii”¹. Am selectat un singur exemplu, pe care l-am considerat reprezentativ prin implicațiile sale semantic-contextuale:

¹ Gh. N. Dragomirescu, *op. cit.*, p. 167.

„Cu mortul băgat în casă de PNA, demnitarii de partid și de stat s-au înghesuit să facă declarații voioase: „Ceea ce s-a întâmplat poate avea implicații deosebit de pozitive”, recită un *necrolog optimist* premierul Năstase.” (*Băgatul mortului în Palatul Victoria*, în *Adevărul*, nr. 3835, 22 octombrie 2002).

2.2.4. **Antonomaza / antonomasia** este o figură de substituție, prin care un nume comun este înlocuit de un nume propriu sau invers, procedeul afectând din punct de vedere semantic termenul vizat. Se poate spune că această figură de stil este similară cu metafora livrescă, dar ea are și ceva din caracterul *pars pro toto* al sinecdocii, însă în sens invers; antonomaza este întâlnită destul de rar în segmentul lexical de care ne ocupăm și se bazează, cel mai adesea, pe folosirea ca nume comun a unui nume propriu emblematic. Termenii folosiți cu această valoare sunt selectați cu preponderență din domenii culturale – al mitologiei, istoriei, geografiei și literaturii:

hannibali: *Câți „hannibali” avem la porți?*¹ (titlu de articol din *Libertatea*, nr. 33, 31 ianuarie 1990, p. 1);

Dr. Petru Groza: *Comentariul zilei – Un guvern „Dr. Petru Groza” pentru presă* (titlu de articol în *Adevărul*, nr. 4447, 19 octombrie 2004);

Mihai Viteazu: „Iată de ce Virgil Măgureanu, acest **Mihai Viteazu** al serviciilor secrete românești, este foarte aproape să îndeplinească sfântul deziderat.” (articolul *Lentila de contact*, în *Ziua*, anul III, nr. 472, 6 ianuarie, 1996, p. 5, col. 2);

patul lui Procust: „Rașpelul acuzațiilor de kaghebism s-a pus pe tocit vârfurile politice ale Europei de Est.” (articolul *Patul planetar al lui Procust*,² în *Ziua*, anul III, nr. 472, 6 ianuarie, 1996, p. 9, col. 1, la rubrica *Punct*);

Teheran: *Teheranul de lângă noi* (Titlu de articol în *Ziua*, anul III, nr. 477, 12 ianuarie, 1996, p. 4);

odisee: „**Odiseea** autoturismelor B-04-MSR, proprietatea guvernului, a CD-167-106 de la Ambasada Ucrainei, 2-B-1283, 2-B-54-941, este edificatoare” (*Adevărul*, nr. 1453, 4 ianuarie 1995, *Automobilele VOLVO, o batjocură pentru cumpărătorii români*, p. 1, col. 2)

Sfântul Bartolomeu: „(...) Virgil Măgureanu s-a pus în fruntea cruciadei alegerilor, inițiind **o noapte a Sfântului Bartholomeu** [s.n.] în favoarea lui Iliescu.” (articolul *Salt mortal*, în *Ziua*, anul III, nr. 471, 5 ianuarie, 1996, p. 12, col. 2);

Damocles: *Iași / Reforma Mincu” la Spitalul Clinic nr. 2 – Sabia lui Damocles deasupra pacienților dializați și operați* (titlu de articol în *România liberă*, nr. 1450, 4 ianuarie, 1995, p. 9);

firul Ariadnei: „De la București s-a deplasat la Sibiu, să descoasă **firul Ariadnei**, renumitul inspector criminalist Ceacănica.” (în articolul *Interpol a cerut fotografiile unor tablouri de mare valoare, furate în 1968 de la Muzeul Brukenthal din Sibiu* din ziarul *Național*, nr. 277 din 14 mai 1998, p. 9).

Un tip special de antonomază, de uz mai recent, este reprezentat de folosirea numelui propriu desemnând marca înregistrată a unui produs ca nume comun³, așa cum

¹ Aluzia este de tip cultural: expresia latinească *Hannibal ante portas* înseamnă „un pericol care amenință cu iminență o cetate / comunitate / popor”.

² Altă aluzie culturală: *Procust* (sau *Procrust*, *Procrustes*) era, în mitologia greacă, un bandit care își tortura prizonierii, legându-i pe un pat, după care le întindea sau le ciopârtea membrele ca să se potrivească lungimii patului. (În elină, numele *Prokroustes* însemna „cel care întinde”, provenind de la verbul *prokrouein* „a întinde cu forță”).

³ Este procedeul lexical care în limba engleză este cunoscut sub numele de *trademark coinage*, iar în franceză poartă denumirea de *noms déposés*.

se poate observa în exemplele următoare:

diesel: „Primul este V8-ul de 4,2 litri, pe benzină, ce dezvoltă 345 de cai putere, în timp ce al doilea este **dieselul** de 3 litri V6, care scoate 230 de cai putere și este disponibil, în acest moment, pe nava-amiral A8.” (*Adevărul*, nr. 4709, 24 august 2005);

adidas: „Săndel are 13 ani și e în clasa a V-a. A adunat roșii pentru cineva și i-a dat **adidași și** trening (...) să aibă pentru școală: „Ghiozdanul e de la ajutoare... Bluza de trening e bună de mama. Pantalonii, de tata.” (*În satele răvășite de inundații, cu o zi înainte de primul clopoșel, Copiii își usucă prin pruni ghiozdanele luate de ape*, în *Adevărul*, nr. 4725, 12 septembrie 2005).

În limbajul comun apar mult mai numeroși termeni din această categorie, pătrunși atât de mult în uzul și în conștiința vorbitorilor, încât nimeni nu-și mai pune problema provenienței lor: *coca-cola*, *drujbă*, (*o*) *eugènie*, *ferodo(u)*, *graham*, *jeep*, *pepsi(-cola)*, *primus*,¹ *yale / yală* etc.

Se poate observa că, din punct de vedere al formei, majoritatea acestor termeni, deși la origine sunt nume proprii, apar ortografați fără majusculă și sunt de regulă articulați, de cele mai multe ori prin articolul nehotărît, ceea ce marchează definitiv trecerea lor în seria numelor comune.

Prezența ghilimelelor devine un indiciu al folosirii figurate a termenilor din această categorie – deși, firește, ei nu sunt întotdeauna – sau de regulă – evidențiați în acest fel. Ar fi de remarcat, incidental, că introducerea între ghilimele a termenilor care comportă deviații de sens este un procedeu tipografic larg folosit în gazetărie, prin care se urmărește „distanțarea” asumată a autorului față de dimensiunea denotativă a cuvintelor astfel marcate, față de literalitatea textului: fie că autorul recunoaște statutul plastic-figurat al termenilor respectivi, asumându-și într-un fel poza de „creator” al acesteia, fie că el se distanțează ca atitudine de literalitatea mesajului, ghilimelele folosite echivalând (tipo)grafic cu expresii de tipul „așa-zis”, „cum s-ar zice”, „așa-zicând”, „chipurile” etc., fie că el se folosește de ghilimele pentru a contura – cel mai adesea, prin antifrază – efecte stilistice (ironic-peiorative, satirice, umoristice etc.), fie că, uzând, în mod deliberat, de ghilimele, el atrage atenția asupra unor valori eufemistice, fie, în sfârșit, că autorul folosește ghilimelele pentru a semnala unele cazuri de polisemie (cel mai adesea de natură etimologică), în care numai unul dintre sensuri e recunoscut de majoritatea vorbitorilor.

3. Trecând din limbajul specializat la cel comun, termenii de specialitate suportă substanțiale mutații semantice, motivate, în linii generale, de dorința de inovație lexicosemantică a vorbitorilor (și, îndeosebi, a gazetarilor), de perceperea termenului / sensului din limbajul comun ca fiind uzat / perimat / demonetizat / erodat, de caracterul din ce în ce mai permeabil al granițelor dintre diferitele variante funcționale ale limbii, de puterea mai mare de desemnare a termenului tehnico-științific, ca și de impactul său mult mai pregnant asupra contextului obișnuit: el suplinește o nevoie firească a cititorului (sau interlocutorului) de a citi (sau a asculta) ceva mai nuanțat, mai lipsit de monotonie, însă și cu o aparență mai elevată – dar, în același timp, mai plin de precizie și, adesea, conciziune.

În pofida afluxului mereu crescând, uneori de-a dreptul pletoric, de elemente de orientare – sau de „coloratură” – tehnico-științifică, se poate afirma fără teama de a exagera că efectele benefice asupra lexicului limbii române contemporane ale folosirii termenilor tehnico-științifici cu sensuri noi sunt evidente, întrucât acest proces conduce

¹ Termenul *primus* reprezintă un caz interesant de... neologism învechit / vetust.

la modernizarea lexicului limbii române actuale, la îmbogățirea și primenirea fondului principal de cuvinte, la internaționalizarea, reromanizarea și relatinizarea vocabularului limbii române, ca și la stimularea creativității lingvistice la niveluri multiple, creându-se noi relații lexico-semantice – îndeosebi de sinonimie (de regulă, parțială), de câmp lexical și de vocabular tematic.

Bibliografie

A. Volume, studii:

- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, *Dinamica vocabularului românesc după 1989. Sensuri „deviate” ale termenilor tehnico-științifici*, în *LL*, vol. I / 1995, pp. 38-44
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, FORĂSCU, Narcisa, *Cuvinte și sensuri*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, *Relațiile dintre limbajele tehnico-științifice și limbajul literar standard*, în *LL*, vol. III-IV / 1990, pp. 277-284
- COTEANU, Ion, *Terminologia tehnico-științifică. Aspecte, probleme*, în *LR*, nr. 2 / 1990, pp. 95-100
- Dictionary of Science and Technology*, Wordsworth Reference – Wordsworth Editions, Cambridge University Press, 1996
- Dicționar enciclopedic*, Editura Enciclopedică, vol. I – 1993, vol. II – 1996, vol. III – 1999, vol. IV – 2001 (DE)
- DIMITRESCU, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, Editura Logos, București, 1997 (DCR₂)
- DIMITRESCU, Florica, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*, Editura Clusium-Logos, Cluj-Napoca, 1995
- DRAGOMIRESCU, Gheorghe N., *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975
- GUILBERT, Louis, *La créativité lexicale*, Librairie Larousse, Paris, 1975
- HRISTEA, Theodor, *Extensiuni semantice în limba română actuală*, în *România literară*, nr. 20 din 14 mai 1981, p. 19, col. 3
- HRISTEA, Theodor, *Probleme de cultivare și de studiere a limbii române contemporane*, Academia Universitară Athenæum, București, 1994
- IORDAN, Iorgu, *Stilistica limbii române*, Ediție definitivă, Editura Științifică, București, 1975
- IRIMIA, Dumitru, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași, 1999
- PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela (coordonator), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității din București, 2001
- PHAL, A. *De la langue quotidienne à la langue des sciences et des techniques*, în *Le français dans le monde*, nr. 61 / 1968, pp. 6-11
- STOICHIȚOIU-ICHIM, Adriana, *Vocabularul limbii române actuale – Dinamică, creativitate, influențe*, Editura ALL, București, 2001
- The Wordsworth Dictionary of Science and Technology*, Wordsworth Ltd., 1990
- VIȘINESCU, Victor, *Valori lexicale și stilistice în publicistica literară românească*, Editura Albatros, București, 1981
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, Gramercy, New York / Avenel, 1994
- ZAFIU, Rodica, *Diversitate stilistică în limba română actuală*, Editura Universității din București, 2001
- B. Presa românească actuală:** *Academia Cașavencu, Adevărul, Argeșul, Atac la persoană, Avere, Azi, Cotidianul, Cronica Română, Curentul, Curierul zilei, Evenimentul zilei, Formula As, Gândul, Gardianul, Gazeta Sporturilor, Jurnalul Național, Libertatea, Lumea magazin, Național, ProSport, România liberă, România Mare, Terra Magazin, Ziarul, Ziua.*